

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לימודי חובה – קיץ תשע"ט, מס' 022281

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **הצג/תאר** – הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע, התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/השפעות שלהם.
זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).
- * **הסבר** – הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע;
תוצאות/השפעות של העניין המבוקש.
- * **השווה** – יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים, על פי קריטריונים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מן הקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגם** – הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש לתת דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

ספרי הלימוד המאושרים:

לאומיות

1. י' משעול, **הלאומיות המודרנית וראשית הציונות**, היי סקול, 2011 (להלן היי סקול).
2. י' קוברסקי, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 1).
3. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם**, לילך, 2008 (להלן לילך 1).
4. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 1).
5. א' נווה, נ' ורד, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, רכס, 2008 (להלן רכס 1).
6. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **הלאומיות – ראשית הדרך**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 1).

בית שני

1. א' באר, **ממדינת מקדש לעם הספר – קורות עם ישראל משיבת ציון עד חתימת המשנה**, אורט ישראל, 2008 (להלן אורט).
2. ש' כהן, **ממדינת מקדש לעם הספר – היסטוריה של בית שני**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 2).
3. מ' בר הלל, ש' ענבר, **מעם המקדש לעם הספר – טיול היסטורי בשבילי תקופת הבית השני**, לילך, 2008 (להלן לילך 2).
4. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – ממדינת מקדש לעם הספר**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 2).
5. ד' שחר, **ממדינת מקדש לעם הספר – ימי הבית השני ותקופת המשנה**, רכס, 2008 (להלן רכס 2).
6. ד' שוורץ, **ממדינת מקדש לעם הספר – משיבת ציון עד עריכת המשנה**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 2).

ערים וקהילות

1. ד' סורוצקין, ח' פדיה, **מסעות בזמן – ערים וקהילות**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 4).
2. מ' פרנקל (עורכת), **מעיל תשבץ – מפגש התרבויות בין יהדות לאסלאם בימי הביניים**, מעלות, תשס"ח (להלן מעיל תשבץ).

בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

1. י' משעול, **בונים מדינה – יהודית ודמוקרטית במזרח התיכון**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 4).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי ב – בונים מדינה במזרח התיכון**, לילך, 2009 (להלן לילך 3).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 3).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון**, רכס, 2009 (להלן רכס 3).
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 3).

פרק ראשון — ממדינת מקדש לעם הספר — בית שני

יש לענות על אחת מן השאלות 1-3.

1. מקור — התגובות על החורבן**א. תגובת מחבר הקטע על חורבן בית המקדש:**

אבל כבד, צער עמוק ויאוש; תחושת חידלון, תחושה שהגיע קץ העולם ואין טעם לחיים; אובדן אמונה בעתידו של עם ישראל והמשך קיומו.

דוגמאות מן הקינה:

- אין טעם לחיים — "אשרי האיש אשר לא נולד... ואנחנו החיים אוי לנו"; לא כדאי לזרוע; לא כדאי לשאת נשים ולא להביא ילדים לעולם.
- ביטויי אבל כבד וצער עמוק — "אוי לנו הרואים בצרת ציון..."; "כי למה יזרח עוד אור ואור ציון חשך"; "אחרי אשר האם שוממה ובניה בשבי הלכו".
- ביטויים אפוקליפטיים — קץ העולם — "אדמה למה תתני יבולך..."; "גפן למה תוספי תת יינך"; "ואתם השמיים את טלכם כלאו"; "ושמש גם את החביאי אור קרניך"; "ואתה ירח כבה רב־אורך".
- בלי מקדש אין תכלית לקיום העם — "ואת גפן... ועוד לא יקריבו ממנו בציון"; "וגם ביכורי התבואה לא עוד ביארו"; "ובני אדם מה־להם עוד... אחרי אשר האם שוממה ובניה בשבי הלכו".

מדוע גרם החורבן לתגובה קשה בקרב רבים בעם:

- התקוות המשיחיות שהגאולה קרובה והתקווה שהאל יציל את עצמו התבדו ונוצר משבר אמוני.
 - העם נשאר ללא מרכז רוחני־דתי.
 - נפגעה האפשרות לקיים את רוב המצוות.
 - הסבל של האוכלוסייה והפגיעה בה בעקבות התוצאות הכלכליות והדמוגרפיות הקשות של החורבן.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 96-98; כנרת 2, עמ' 156-157; לילך 2, עמ' 150-151; מט"ח 2, עמ' 87-89; רכס 2, עמ' 153-156; שזר 2, עמ' 72-73.

ב. תגובת חכמי יבנה על חורבן בית המקדש:

- חכמי יבנה הטמיעו את התפיסה שיש קיום לעם ישראל גם בלא מקדש, סייעו להתאוששות האומה מבחינה נפשית וארגונית, מילאו את החלל שנוצר בתחום ההנהגה ועיצבו מחדש את חיי הדת בחברה היהודית.

פעולות שעשו החכמים הממחישות תגובה זו:

- שיקום מוסדות ההנהגה — הקמת הנשיאות ובית הדין הגדול (הסנהדרין החדשה) ביבנה.
 - בתי הכנסת החלו לשמש מוקד חלופי לבית המקדש: בתי כנסת היו גם לפני החורבן, אך לאחר החורבן הוקמו עוד רבים, והתפילות היו מנהג קבוע, תחליף לעבודת הקורבנות בבית המקדש. בתי הכנסת היו גם למרכז ללימוד תורה בצוותא.
 - קביעת תקנות (התקיעה בשופר בראש השנה שחל בשבת — כפי שהיה נהוג במקדש, נטילת לולב בכל מקום כל שבעת ימי החג ולא רק בבית המקדש; גיור בלי קורבן) — פתרונות לשמירת מצוות ללא זיקה הכרחית למקדש אִפשרו המשך חיים יהודיים מלאים.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 96-97, 100, 103; לילך 2, עמ' 150, 153, 156-161; כנרת 2, עמ' 156-157, 159-162; מט"ח 2, עמ' 88, 90-93, 95; רכס 2, עמ' 153, 156-159, 163-165; שזר 2, עמ' 72-77.

2. הממלכה החשמונאית**א. דוגמאות להתקרבות של השליטים החשמונאים לתרבות ההלניסטית:**

- אימוץ שמות הלניסטיים — הוספת שם יווני לשם העברי: יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס, שלומציון אלכסנדרה.
- אימוץ דרכי השלטון האופייניות לעולם ההלניסטי (שימוש בתואר מלוכה, ניהול חצר הלניסטית, בחירה באישה לתפקיד מלכה).
- לימוד השפה היוונית והשימוש בה.
- פיתוח וטיפוח קשרים עם היוונים.
- אימוץ המנהג ההלניסטי לקבוע יום חג לציון ניצחון צבאי: יום הניצחון על ניקנור שקבע יהודה המכבי; יום כיבוש החקרא שקבע שמעון.

דוגמאות לשמירתם על הצביון היהודי של הממלכה:

- שינוי במעמד ירושלים שקיבלה מעמד של עיר מקלט וקדושה (בימי יונתן).
- סילוק הריבונות הסלווקית מירושלים (כיבוש החקרא).
- כיבוש שטחים וצירופם לממלכת יהודה — השבת שטחי ארץ האבות — "לא ארץ נכרייה לקחנו... כי אם נחלת אבותינו... החזרנו לנו את נחלת אבותינו" (מקבים, א', טו, לד).
- גיור נוכרים או גירושם והרס מקדשיהם — כדי לשמור על רוב יהודי בממלכה.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 58-68; כנרת 2, עמ' 77-78, 82-83, 85; לילך 2, עמ' 116-118, 125; מט"ח 2, עמ' 62-67, 69; רכס 2, עמ' 79-90, 100; שזר 2, עמ' 57-58.

ב. מדוע נאלצו השליטים החשמונאים לתמרון בין הכוחות המדיניים שפעלו באזור:

- כדי להגן על הממלכה המתגבשת, להבטיח את עצמאותה ולאפשר את התרחבותה נוכח העמים שחיו בסביבה ולנוכח המעצמות (בית סלווקוס ורומא) שהיו בעלות השפעה באיזור, והתחרו בינהן על השליטה בו.

דוגמאות להתנהלות הזאת:

- כריתת ברית עם רומא כדי לבלום את שאיפת ההתפשטות של המלכים הסלווקים.
- יונתן ניצל את המאבקים הפנימיים על הירושה במשפחת המלוכה הסלווקית והעביר את נאמנותו בין המתחרים על המלוכה ובתמורה זכה להישגים רבים.
- שמעון חידש את הברית עם דמיטריוס השני ובתמורה פטר דמיטריוס את יהודה ממסים.
- קשירת קשרי ידידות עם ממלכת תלמי כדי להחליש את המלך הסלווקי.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 60-63, 69-71; כנרת 2, עמ' 75-79, 81-90, 91; לילך 2, עמ' 100-104, 115-118; מט"ח 2, עמ' 62-63, 67; רכס 2, עמ' 80-90; שז"ר 2, עמ' 57-59.

3. **"המרד הגדול" – סיבות והתנגדות****א. מה היו התפקידים של הנציבים הרומאים בארץ ישראל:**

- להבטיח את הסדר הציבורי.
- המפקד העליון של כוח העזר של הצבא הרומאי ואחראי על הפעלתו.
- ראש המערכת המנהלית של הפרובינקיה.
- לגבות מיסים ולהעביר אותם לרומא.
- לערוך מפקדי אוכלוסייה.
- לפקח על חיי הדת.

כיצד הפעולות שנקטו הנציבים ביהודה גרמו להידרדרות שהובילה לפרוץ המרד הגדול:

- התערבות הצבא הרומאי לטובת הנוכרים בעימותים בין נכרים ליהודים הובילה להתנגשויות אלימות תכופות בין יהודים ובין הצבא הרומאי והגבירה את ההתנגדות של היהודים לשלטונם.
- המיסוי הכבד, העושק, ומעשי השחיתות של הנציבים החריפו את המצוקה הכלכלית והעמיקו את התסכול משלטון רומא בקרב רבים שחשבו "שאינן להם מה להפסיד".
- פעולות שפגעו במעמד ירושלים, בבית המקדש ובחיי הדת (הכנסת צבא לירושלים עם דגלים ועליהם דמות הקיסר, שימוש בכספי בית המקדש, הצו להצבת פסל זהב בדמות הקיסר בבית המקדש, מהומות בימי חג הפסח), נתפסו כפגיעה בסדרי הדת ובחוקי התורה ואיחדו את כל שכבות האוכלוסייה נגד השלטון הרומאי.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 76-79; כנרת 2, עמ' 106-115; לילך 2, עמ' 135, 138-140; מט"ח 2, עמ' 80-84; רכס 2, עמ' 118-120, 123-124, 133-137; שז"ר 2, עמ' 65, 67.

ב. טיעונים של המתנגדים למרד ברומאים:

- אין סיכוי לנצח את האימפריה הרומאית החזקה בכוחות הדלים של המורדים.
- מחיר הכישלון גבוה מדי — הרומאים מדכאים מרידות בהרס ובחורבן ולא באמצעות הסכמים.
- ייתכן שכוחה, עוצמתה והצלחתה של רומא מעידים שהמצב הקיים הוא רצון האל.
- לא נכון למרוד בקיסר רומא בגלל כעס על הנציב ביהודה.
- בספרי הלימוד: אורט, עמ' 80; כנרת 2, עמ' 119; רכס 2, עמ' 138.

ערים וקהילות בימי הבינים בגדד

יש לענות על אחת מן השאלות 4-6.

4. מקור – "בני החסות" בח'ליפות המוסלמית

א. הסיבות להענקת מעמד בני חסות ליהודים ולנוצרים בח'ליפות המוסלמית, על פי הקטע:

- בשטח העצום שכבשה הח'ליפות המוסלמית חיו קבוצות גדולות של בני דתות אחרות (לעיתים הן אף היו הרוב). השליטים המוסלמים הבינו שניסיון לכפות עליהם את האסלאם יעורר בעיות קשות ומוטב לנקוט כלפיהם יחס מתון ולהעניק להם מעמד מוגן שיאפשר להם לחיות במקום מגוריהם, לשמור על דתם (ולתרום לכלכלת האימפריה ולרווחתה).
- האסלאם הכיר בקבוצות דתיות (כמו הנוצרים והיהודים) שזכו להתגלות האל בספר המקודש ועל כך אִפשר להם לשמור על דתם בתנאי שיכירו בעליונות האסלאם.

בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 49, 86; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 6-7.

ב. השפעה של התרבות המוסלמית על התרבות היהודית בבגדד בימי הביניים:

- השפעת תנועת המְעִתְזָלָה על רבי סעדיה גאון (בספרו "אמונות ודעות") ועל חכמים אחרים בני התקופה.
- בהשפעת המוסלמים עסקו היהודים במקצועות הרפואה, האסטרונומיה וחקר הלשון.
- היהודים שלטו בשפה הערבית והושפעו מאוצרות הספרות, התרבות והמדע בלשון הערבית.
- תרגום התנ"ך לערבית.
- אידיאל האֶדִיב השפיע על היהודים – רבי סעדיה גאון היה דוגמה למימוש אידיאל זה. הערה: אפשר לקבל גם: תסיסה משיחית במאה העשירית שאפיינה את היהודים ואת השיעים כאחד.

בספרי הלימוד: מט"ח 4, עמ' 91; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 46.

5. העיר בגדד, תרבות וחברה

א. הסיבות שבגללן נהפכה בגדד למרכז תרבותי של הח'ליפות המוסלמית במאה התשיעית ובמאה העשירית:

- נהפכה לבירת הח'ליפות העבאסית (במקום הבירה האומיית בדמשק): בגדד נהייתה מרכז דתי, פוליטי, תרבותי, חברתי וכלכלי, ומקום מפגש למלומדים, חוקרים, משוררים ומדענים שבאו מדתות שונות, מוצא שונה ורקע תרבותי שונה.
- התמיכה הכלכלית של הח'ליפים ואנשי הממשל באנשי רוח ובמדענים.
- הח'ליפים עודדו תרגומים לערבית של ספרי מדע ושל אוצרות חוכמה מתרבויות שונות. גישה זו השפיעה על עולם המחשבה המוסלמית ופיתחה אותו.
- ייצור הנייר והשימוש בו: בגדד הייתה מרכז חשוב לייצור נייר. הנייר סייע לפריחת הכתיבה הספרותית והפילוסופית ולהפצתה.
- טיפוח אידיאל האדם המשכיל ואיש התרבות (אֶדִיב).

דוגמאות למרכזיות זו:

- תרגומים לערבית של ספרי מדע ושל אוצרות חכמה מתרבויות שונות.
- יצירה ספרותית ענפה וכתובת אנציקלופדיות.
- ייסוד דָאָר אל-חִכְמָה, פריחת בתי ספר ומרכזי לימוד.
- פריחת העיסוק בפילוסופיה.

בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 81-85; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 39.

ב. השפחה:

- **חובות** – לציית לאדון; לשרת אותו ביום-יום; לשמש פילגש לאדון.
 - **זכויות** – ילד של שפחה שנולד מאדונה הוגדר בן חורין ואם הילדים שוחררה כשאדונה מת.
- העבד:**
- **חובות** – לציית לאדון; ילדיו היו עבדים לאדון; לא היה זכאי למלא תפקיד רשמי בחיים הפוליטיים והדתיים.
 - **זכויות** – שלא יתעללו בו (התעללות הביאה לשחרורו); זכות לחסוך כסף ולהשתמש בו; לנהל עסקים; לשאת אישה; לעיתים הייתה לו משרה, והוא היה יכול לפדות את עצמו (בעיקר אם קיבל עליו את דת האסלאם).

בספרי הלימוד: מט"ח 3, עמ' 64-68, 71-72; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 6, 34-35.

6. ההנהגה הרוחנית של היהודים**א. מהי ספרות השו"ת:**

ספרות שהתפתחה בימי הגאונים כאשר יחידים וקהילות מכל רחבי הפזורה היהודית הפנו לגאונים שאלות בענייני הלכה ואורחות חיים, והגאונים כתבו להם תשובות. שאלות ותשובות אלה פורסמו ברבים וקובצו בספרים.

דרכים שבאמצעותן תרמה ספרות השו"ת לחברה היהודית בימי הביניים:

- השו"תים סייעו ליחידים ולקהילות להתמודד עם מצבים חדשים שהתעוררו במציאות היום-יומית שלא הייתה להם תשובה מפורשת בהלכה הקיימת.
 - פסקי ההלכה שנשלחו באמצעות השו"תים סייעו בקביעת אורח חיים אחיד ומוסכם.
 - הידוק הקשר בין הקהילות השונות ובין ההנהגה המרכזית.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 87, 90.

ב. הוויכוחים שבהם השתתף הרב סעדיה גאון:

- **עם מי התווכח – הקראים**
 - עמדת רס"ג** – יש להכיר בסמכות של התורה שבעל פה, ובסמכות הפסיקה של הגאונים; הגלות היא גם עונש וגם העמדה בניסיון.
 - עמדת הקראים** – יש להתבסס על המקרא בלבד; הגלות נמשכת משום שהרבנים מוליכים את העם בדרך רעה.
 - **עם מי התווכח – חכמי ארץ-ישראל**
 - עמדת הרס"ג** – חכמי ארץ-ישראל טעו בחישוב לוח השנה, על פי החישוב הנכון פסח אמור לחול ביום שלישי; הסמכות לקביעת לוח השנה צריכה לעבור למרכז בבל.
 - עמדת חכמי ארץ-ישראל** – הסמכות לקביעת לוח השנה ומועדי החגים נתונה להם; יש לקבוע את לוח השנה כך שחג הפסח יחול ביום ראשון בשבוע.
 - **עם מי התווכח – ראש הגולה דוד בן זכאי**
 - עמדת הרס"ג** – סירב לחתום על פסק דין בענייני כספים שנתן ראש הגולה משום שחשב שפסק הדין שגוי (ושמקורו בשוחד).
 - עמדת ראש הגולה** – שיש להדיח את רס"ג מתפקידו.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 90-92; המדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 43-45.

פראג

יש לענות על אחת מן השאלות 7-9.

7. מקור – החברה הנוצרית והיהודים

א. התפיסה הדתית (העיקרון התאולוגי) של הכנסייה בנוגע ליחס של הנוצרים כלפי היהודים על פי הקטע ועל פי מה

שלמד:

- תפיסה הרואה בהשפלת היהודים הוכחה לאמינות הנצרות. היהודים יכולים להתקיים בחברה הנוצרית רק אם יהיו במעמד נחות, כדי שישמשו עדות חיה לניצחון הנצרות.
 - על פי תפיסה זו, יש לפעול להתנצרות של היהודים בדרך של שכנוע ולא בדרך של כוח.
 - נכונות החברה הנוצרית לסבול בתוכה את היהודים נובעת מן האמונה שבקץ הימים הם יכירו בנצרות.
- ההבדל בין תפיסה זו ליחס של פשוטי העם הנוצרים כלפי היהודים, על פי הקטע:**
- פשוטי העם הנוצרים חשבו שההשפלה של היהודים אינה מספיקה ויש לכפות עליהם להתנצר ואם יסרבו יש להרוג אותם.
 - פשוטי העם סברו שהעובדה שהיהודים מכירים את כתבי הקודש אך מסרבים להכיר בנכונות הנצרות מעידה שהם בוחרים במודע ברוע ובכפירה.
 - פשוטי העם פיתחו דימוי שלילי של היהודי כ"רשע ובוגד", כ"כופר" המוכן לסבול השפלות ואפליה ולכן הוא כנראה "כוהן לשטן". תפיסה עממית שטנית זו ניזונה מעמדת הכנסייה ומן ההטפות של הכמרים וקיבלה חיזוק מן המציאות שבה חיו היהודים בקרב הרוב הנוצרי כמיעוט דתי זר ומתנגד מובהק לאמונה הנוצרית.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 49-50; מדריך של אהובה שלר, עמ' 26-28.

ב. סיבות למתיחות בין היהודים ובין תושבי העיר הנוצרים בעיר פראג, עד סוף המאה ה-16:

- דתית – היהודים היו מיעוט דתי שנוא שחי בקרב רוב נוצרי.
 - תחרות כלכלית – בעקבות ההיתר שניתן לנוצרים במאה ה-15 לעסוק בהלוואה בריבית, חיפשו היהודים מקורות פרנסה נוספים והחלו להתחרות בסוחרים ובבעלי המלאכה חברי הגילדות.
 - ניגוד אינטרסים בין תושבי העיר, שחותרו לאוטונומיה ואי־תלות בשליט, ובין היהודים שנהנו מחסותו.
- דוגמאות למתיחות זו:**
- התקפות אלימות נגד היהודים (בעקבות מסעי הצלב במאות ה-14 וה-15).
 - ניסיונות גירוש של היהודים מן העיר.
 - האשמת היהודים בעבירות כלכליות כמו עיסוק לא חוקי במטבע זר.
 - האשמת היהודים בריגול לטובת הטורקים.
 - האשמת היהודים בשרפה הגדולה שפרצה בעיר.
 - פוגרומים נגד היהודים, בעיקר באזורים הכפריים (במאה ה-16).
 - לחץ אספת המעמדות על המלך פרנדיננד הראשון שהביא לגירוש היהודים מבוהמיה.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 118-119; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 51.

א. מדוע נהפכה פראג למרכז מדיני במאה ה-16:

- פראג שכנה במרכזו של נתיב מסחר שחצה את אירופה — מגרמניה ועד רוסיה והייתה מרכז מסחרי ודתי. במאה ה-16 היא עברה לשליטת בית הבסבורג והתפתחה במהירות. פראג נהפכה לבירת בוהמיה, למקום מושבו של המושל המלכותי ולמרכז המנהלי שלה. מאוחר יותר התיישב בה קיסר בית הבסבורג שהעביר את חצרו מווינה לפראג.

כיצד השפיעה התפתחות זו על ההתפתחות הכלכלית של פראג:

- פראג נהפכה למרכז כלכלי שיש בו מגוון שירותי מסחר, כספים ומנהל.
- הבנייה הגדולה שיזמו השליטים סיפקה עבודה ויצרה תנופה כלכלית.
- הריכוז הגדול של בעלי אמצעים ועשירים הפך אותה למרכז צרכני.
- סביב חצר המלוכה התפתחה פעילות תרבותית ענפה, המלך הזמין אומנים, אינטלקטואלים ומדענים שתרמו לשגשוג הכלכלי.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 96-100; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 48-49.

ב. כיצד תרמה אוניברסיטת קרל להתפתחות העיר פראג:

- תרומה דמוגרפית: משכה תלמידים, מרצים, ומדענים רבים מארצות שונות שהתיישבו בעיר.
- הפכה את פראג למרכז חינוכי-תרבותי.
- תרמה לכלכלת העיר — הייתה מקור הכנסה חשוב לבעלי הבתים שהשכירו מגורים למרצים ולתלמידים ולכל מי שסיפק לה ולהם שירותים.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 111, 113-114.

א. החשיבות של ההנהגה של הקהילות היהודיות באירופה הנוצרית להמשכיות של קהילות אלה:

- ההנהגה הבטיחה את האוטונומיה הדתית משפטית של הקהילה היהודית באירופה הנוצרית. תחת סמכותה ובפיקוחה התנהלו כל ענייני השיפוט והדת (מוסדות דת, בתי דין, מינוי בעלי תפקידים).
- ההנהגה ייצגה את הקהילה היהודית לפני השלטונות הנוצריים והסדירה את היחסים עימם: גביית מיסים והעברתם לשלטון, הגנה על ביטחון הקהילה ודאגה לשיפור תנאי החיים שלה.
- ההנהגה ליכדה סביבה יהודים שחיו בריחוק ובניתוק זה מזה, חיזקה את הזיקה בין הקהילות היהודיות בארצות השונות והסדירה את היחסים ביניהם.
- מוסדות הציבור שהנהגה הקימה והפעילה נתנו שירותים לכל חברי הקהילה היהודית בכל תחומי החיים.
- ההנהגה דאגה לטיפוח הצביון היהודי הייחודי בתוך החברה הנוצרית העוינת: היא ניהלה את חיי הדת בקהילה, הקימה, הפעילה ומימנה את מוסדות הדת, תיקנה תקנות בהתאם לצורכי השעה, פרסמה והפיצה פסקי הלכה.

תקנות הממחישות חשיבות זו:

- מערופיה — מתן מונופול לסחר בתחום מוגדר עם לקוחות נוכרים מסוימים; תקנה שמטרתה למנוע תחרות ומתיחות בין חברי הקהילה ובינם ובין יהודים בעיר אחרת.
- עיכוב התפילה — מנהג המאפשר למי שסבור שנעשה לו עוול לעכב את התפילה בציבור עד שתבדק תלונתו.
- חרם היישוב — זכותם של חברי הקהילה לאסור על כניסת מהגר חדש לקהילה; התקנה נועדה להגן על היהודים שכבר חיו במקום ושילמו כסף בעבור הפריבילגיה; כדי להגן על חברי הקהילה מפני מהגרים שיהיו לנטל עליה (על המהגר החדש להוכיח שהוא יכול להועיל לקהילה); כדי להגן על חברי הקהילה מפני תחרות כלכלית; כדי למנוע כניסת "טפילים" לקהילה ובכך לשמור על הדימוי החיובי שלה בעיני החברה הנוצרית.
- איסור פוליגמיה (איסור על הגבר לשאת יותר מאישה אחת) — התקנה שינתה את מבנה המשפחה בחברה היהודית.
- איסור על הבעל לגרש את אשתו בעל כורחה — חיזוק מעמד האישה.
- יהודי שהתנצר יכול לחזור לדתו מבלי שיזכרו לו את עברו — קביעת קו של התנהגות הציבור כלפי יהודים שכפו עליהם להתנצר, כדי שיוכלו לחזור לקהילה.
- בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 49-52; מדריך של אהובה שלר, עמ' 31-32.

ב. כיצד התמודד המהר"ל מפראג עם הבעיות שהעסיקו את הקהילה היהודית בפראג:

- התייצב מול אנשי דת נוצרים בוויכוחים והגן על בני דורו נוכח גל של עלילות דם.
- מתח ביקורת על שיטות הלימוד והחינוך שהיו נהוגות בדורו והקנה שיטות אחרות (התנגד לפלפול ותמך ברכישה הדרגתית של ידע).
- מתח ביקורת על תופעות חברתיות שליליות בקהילה היהודית (מנהיגים שמתנשאים על קהלם, רבנים שמקבלים הטבות חברתיות ועשירים שאינם תומכים בעניים).
- פיתח והטמיע תפיסה שנתנה מענה לשאלת קיומו ומצבו של העם היהודי בגולה (עם ישראל אינו רשאי לנקוט שום אמצעי כדי לשנות את מצב הגלות, לא להתערב בין הגויים ולא לעלות לארץ ישראל לפני זמן הגאולה).
- מתח ביקורת על השיטה של מתן פסק הלכה סופי, שנקבע מראש, בלא קשר לדיון בסוגיה, וקבע שפסק הלכה צריך להתבסס על המשא ומתן התלמודי.

בספר הלימוד: מט"ח 4, עמ' 123-125; מדריך של ד"ר אהובה שלר, עמ' 55-56.

פרק שני — לאומיות וציונות

יש לענות על שתיים מן השאלות 10-13.

10. מקור — מאפיינים מלכדים והצהרת בלפור**א. המאפיינים המלכדים את בני אותו לאום ובאים לידי ביטוי בקטע:**

- שפה משותפת — המכתב נכתב בעברית; בקטע מסופר על הרצאות בעניין החייאת השפה העברית.
- מסורת/דת משותפת — התכנסות בבית הכנסת להקראת המברק על הצהרת בלפור; תגובת הנוכחים: "כולם השתחוו והודו לאל"; ההצגה שהועלתה בחול המועד פסח; נאום על יציאת מצרים.
- היסטוריה/עבר משותף — נאום על יציאת מצרים; נאום על הצהרת כורש.
- זיקה לטריטוריה/מולדת — ההתרגשות הרבה מהצהרת בלפור — "רוח חדשה שרתה על... יהדות פרס"; תרועת הקהל "יחי ציון".
- הרצון לחיות יחד במסגרת לאומית — השמחה על הצהרת בלפור — "שמחה על ראשית הופעת הגאולה".
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 10-11; כנרת 1, עמ' 15-17; לילך 1, עמ' 10-19; מט"ח 1, עמ' 10, 15, 20-22; רכס 1, עמ' 7, 9; שז"ר 1, עמ' 8-10.

ב. מדוע עוררה הצהרת בלפור שמחה בקרב יהודים רבים:

- לראשונה, מעצמה מרכזית בעולם (בריטניה) הכירה ביהודים כלאום ובזכותם לבית לאומי בארץ-ישראל.
- בהצהרה התחייבה בריטניה לסייע בהקמת בית לאומי ליהודים בארץ-ישראל.
- ההצהרה נתנה בסיס חוקי פומבי לבית לאומי ליהודים.
- ההצהרה הפיחה תקוות חדשות בקרב בני העם היהודי, שחלום הבית הלאומי בארץ ישראל נעשה לאפשרות מעשית (לאחר שהניסיונות הקודמים של התנועה הציונית להשיג הכרה בין-לאומית נחלו כישלון).

מדוע היו יהודים שהתנגדו לפרסומה:

- יהודים ששאפו להשתלב בחברה הסובבת חששו מפגיעה במעמדם בארצותיהם חשש זה בא לידי ביטוי בהסתייגות שהוסיפו הבריטים: "תוך הבנה ברורה שלא ייעשה דבר העלול לפגוע [...] בזכויות ובמעמד שמהם נהנים היהודים בכל ארץ אחרת".
- בגלל החשש שההכרה בזכות של היהודים למדינה עלולה לעודד דרישות לסילוק היהודים ממקום מושבם.
- יהודים שראו את עצמם כחלק מבני הלאום כמדינה שבה חיו, חששו שהצהרה המכירה בלאום היהודי תעורר נגדם האשמות בדבר נאמנות כפולה.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 189, 193-196; כנרת 1, עמ' 195-196, 201; לילך 1, עמ' 229, 231; מט"ח 1, עמ' 136-139, רכס 1, עמ' 204, 208-210; שזר 1, עמ' 179-180.

11. צמיחת התנועות הלאומיות**השפעה של אירועים פוליטיים בסוף המאה ה-18 על צמיחת התנועות הלאומיות באירופה:**

- המהפכה האמריקנית/המהפכה הצרפתית: הפיצו את רעיונות תנועת ההשכלה ושימשו השראה לתנועות לאומיות אחרות.
- כיבושי נפוליאון: הפיצו את רעיונות המהפכה הצרפתית ובד בבד עוררו את הרגש הלאומי של העמים הנכבשים משום שראו בו כובש זר.

השפעה של תהליך התיעוש והעירור על צמיחה זו:

- הביא לגידול האוכלוסייה ולהגירה גדולה לערים. הגירה זו לוותה בהתנתקות מן המסגרות המסורתיות וגרמה לתחושות של תלישות וניכור בסביבה החדשה. ההמונים מצאו בלאומיות מענה לצורך בשייכות ובסולידריות חדשה, וזו העניקה להם זהות משותפת וביטחון.
- התפשטות ידיעת קרוא וכתוב: אפשרה העברת מידע, שיתוף ההמונים בתנועות הלאומיות והקמת מפלגות, חוגים רעיוניים ותנועות נוער. אלה קידמו את התנועות הלאומיות בקרב ציבור מגוון.
- התפתחות התחבורה ואמצעי התקשורת בתקופת המהפכה התעשייתית. אפשרה הפצה מהירה של רעיונות, שגרמו להמונים להצטרף לתנועות הלאומיות.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 24-27; כנרת 1, עמ' 25-38; לילך 1, עמ' 27-38; מט"ח 1, עמ' 17-18, 24-25; רכס 1, עמ' 14-15, 27.

ב. כיצד עיכבה האמנציפציה את צמיחת התנועה הציונית:

- האמנציפציה הביאה לשילוב היהודים בחברה ובתרבות הסובבת, ולהזדהות שלהם עם הלאום של המדינה שבה חיו. תהליך זה עיכב את התפתחותה של תודעה לאומית-יהודית.
- בעקבות תהליך האמנציפציה התרופף הקשר בין הפרט ובין הקהילה היהודית.

כיצד היא סייעה לצמיחתה:

- דחיית ניסיונות ההשתלבות של היהודים בחברה האירופית הוכיחה ליהודים רבים שעליהם לחפש פתרונות אחרים למצבם ובהם הפתרון שהציעה התנועה הציונית.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 50, 53; כנרת 1, עמ' 73-76, 79-81; לילך 1, עמ' 92-93, 101-107; מט"ח 1, עמ' 50-54; רכס 1, עמ' 78-80; שזר 1, עמ' 67-68, 70-71.

12. פעילות התנועות הלאומיות**א. החשיבות של טיפוח התודעה הלאומית:**

- גיבוש הזהות הלאומית המשותפת של קבוצת הלאום: הידוק הקשרים המלכדים את האנשים המרגישים שייכות לאותו לאום.
- מנגנון מגייס: עיצוב התודעה הלאומית בקרב בני הלאום מסייע לעורר אותם למאבק להגשמת מטרות התנועה.
- **תחומי פעילות נוספים של התנועות הלאומיות:**
- הקמת המדינה: מאבק עממי ומאבק צבאי נגד שליטים מקומיים או זרים לצורך השגת עצמאות; ניהול מאבק נגד כוחות מעכבים בארצם; איחוד יחידות פוליטיות נפרדות לכלל יחידה לאומית-פוליטית אחת; כריתת בריתות עם כוחות חיצוניים שיסייעו למאבק הלאומי.
- התארגנות: בחירת הנהגה והקמת מוסדות.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 18; כנרת 1, עמ' 43-45; לילך 1, עמ' 13-19, 42; מט"ח 1, עמ' 20-22; רכס 1, עמ' 25; שזר 1, עמ' 18-22.

ב. הסבר דבריו של הרצל "בבזל ייסדתי את מדינת היהודים":

- בקונגרס בבזל נוצרה התשתית הארגונית והפוליטית למדינה שתקום בעתיד: הוחלט על הקמת מוסדות (הקונגרס מעין פרלמנט, הנשיא, הוועד הפועל — גוף מבצע, אגודות מקומיות), נוצרו מנגנוני בחירות לקונגרס ולמוסדות המבצעים ונבחר מנהיג לתנועה.
- בתוכנית בזל גובשה המטרה של התנועה הציונית — "להקים בית לאומי עבור העם היהודי בארץ ישראל", והוחלט על דרכי הפעולה לקידום מטרה זו.
- לקונגרס הגיעו נציגים מכל העולם והוא זכה לכיסוי תקשורתי נרחב. ההכרזה על מטרת הציונות (בתוכנית בזל) הייתה שלב הכרחי וחשוב בהכרה של יהודים ושל העולם בשאיפה של העם היהודי למדינה.
- בקונגרס בזל התלכדו הזרמים השונים בעם היהודי ליצירת לאום שמקומו בארץ-ישראל.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 67-73; כנרת 1, עמ' 93-97, 107-108; לילך 1, עמ' 147-149; מט"ח 1, עמ' 73-75; רכס 1, עמ' 114-117, 132; שזר 1, עמ' 89-93, 99.

13. התנועות הלאומיות והתנועה הציונית בארץ-ישראל**א. קשיים במאבק של התנועה הלאומית וגורמים שסייעו לה במאבקה:****יוון:**

קשיים: התנגדות ראשי הכנסייה האורתודוקסית ביוון; עוצמתה של האימפריה העותמאנית; סיוע של מצרים (מוחמד עלי) לטורקים.

גורמים שסייעו:

- תמיכת יוונים שהיגרו מיוון וחיו בארצות אירופה.
- המתנדבים שהגיעו מכל רחבי אירופה לסייע במאבק היוונים בטורקים.
- דעת קהל אוהדת שהפעילה לחץ על המעצמות לשלוח כוחות עזר למורדים.
- עזרת המעצמות רוסיה, בריטניה וצרפת: שלחו צי להילחם בטורקים.

פולין:

קשיים: פיצול פולין בין שלוש אימפריות הקשה על תיאום דרכי פעולה במאבק, משום שבני הלאום חיו באזורים שנכבשו על ידי מדינות שונות; חוסר שיתוף פעולה של המעצמות: הן לא נחלצו לסייע למורדים הפולנים במרד נגד הצאר הרוסי; המורדים הפולנים היו חסרי הכשרה צבאית ונלחמו נגד צבא רוסי שהיה גדול, מאומן וחזק; מאבק המעמדות בפולין פיצל את החברה: מנע גיוס מלא של האוכלוסייה; איכרים שהסתייגו מן המרד הסגירו את המורדים לרוסים.

גורמים שסייעו:

- המשכילים הפולנים הגולים ברחבי אירופה (בעיקר בפריז) טיפחו את הרומנטיקה, היו מקור להשראה והקימו תאים מהפכניים.
- הכנסייה הקתולית
- תודעה לאומית חזקה

איטליה:

קשיים: המעצמות צרפת ואוסטריה שלטו על אזורים בצפון איטליה ובדרומה, וסירבו להעניק להם עצמאות; הכנסייה הקתולית שלטה על חלק מאדמות איטליה והתנגדה לאיחוד; חילוקי דעות בין המהפכנים בשאלת אופייה ודמותה של איטליה לכשתקום; פיצול בין הצפון לדרום — הבדל תרבותי, לשוני וכלכלי — הקשה על שיתוף פעולה ועל בניית זהות משותפת.

גורמים שסייעו:

- קאבור נעזר בנפוליאון השלישי כדי לדחוק את האוסטרים מצפון איטליה.
- הכריזמה של גריבלדי
- הגותו של מאצ'יני
- כוחה של פיימונטה

גרמניה:

קשיים: הפיצול הפוליטי של הקיסרות הגרמנית לנסיכויות שלשליטיהן היו אינטרסים שונים, וההתנגדות של השליטים המקומיים לאובדן הסמכויות שלהם; אוכלוסייה שלה רקע תרבותי ודתי שונה (בצפון — רוב פרוטסטנטי, בדרום — רוב קתולי); התנגדות של אוסטריה, שרצתה לשמור על עליונותה באזור; התנגדות של צרפת.

גורמים שסייעו:

- תודעה לאומית מפותחת (בצפון ובמערב)
 - המנהיגות של ביסמרק — מנהיג פוליטי מנוסה, מוכשר ותכליתי
 - הצבא הפרוסי שהיה גדול, מאומן ומצויד בנשק חדיש
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 34-41; כנרת 1, עמ' 53-67; לילך 1, עמ' 44-45, 50, 61-72; מט"ח 1, עמ' 15-16, 26-30, 34-38; רכס 1, עמ' 26-27, 31-38; שזר 1, עמ' 28, 32-38, 54.

ב. קשיים שהיו לעולים שהתיישבו בארץ-ישראל עד שנת 1914:

- מיעוט המשאבים הכספיים לרכישת קרקעות ולהכשרתן להתיישבות (הון עצמי ותמיכה דלים).
- היעדר תשתיות בתחומי תחבורה, תקשורת, שירותי בריאות וכלכלה מודרנית. היעדר מקורות מים מסודרים.
- חוסר ידע בסיסי בחקלאות וחוסר ניסיון בעבודה חקלאית.
- קשיי הסתגלות לתנאים שלא הורגלו בהם: אקלים שונה, מחלת הקדחת.
- השלטונות העותמאניים הגבילו רכישת קרקעות.
- סכסוכים פנימיים בין המתיישבים, העימות האידאולוגי בין הפועלים ובין האיכרים.
- בעיות ביטחון — גנבות והתנכלויות של הבדואים.
- המאבק על תחיית השפה העברית.
- קשיים שנבעו משיטת האפוטרופוסות.

כיצד המסגרות שהם הקימו סייעו להם להתמודד עם הקשיים:

- מפלגות הפועלים — סיפקו לחבריהן עבודה, מגורים, ושירותי בריאות. הן הקימו קופות הלוואה ומטבחים ציבוריים ושימשו מסגרות חברתיות תרבותיות ואידאולוגיות תומכות. (הקימו ספריות וכיתות לימוד והוציאו לאור עיתונים).
 - ארגון בר גיורא וארגון השומר — הגבירו את רמת הביטחון במושבות שפעלו בהן, סיפקו לחבריהם עבודה, הכשירו את חבריהם להתיישבות קולקטיבית, הדריכו את הפועלים.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 128, 134, 139-140, 143-145, 158; כנרת 1, עמ' 146, 153-154, 160-162; לילך 1, עמ' 188, 192-193, 206-208, 214; מט"ח 1, עמ' 101-103, 108, 113-114, 117, 120-121; רכס 1, עמ' 153-158, 164, 175-179; שזר 1, עמ' 138-140, 142-144, 157-159.

פרק שלישי — המאבק על הקמת מדינת ישראל

יש לענות על אחת מן השאלות 14-16.

14. מקור — שלטון המנדט הבריטי והיישוב היהודי (1945-1947)**א. מדוע שינתה הנהגת היישוב היהודי את מדיניותה כלפי בריטניה עם סיום מלחמת העולם השנייה:**

- היישוב היהודי ציפה שבבריטניה תשנה את מדיניותה בארץ-ישראל לנוכח שואת יהודי אירופה והתגייסות היישוב למאמץ המלחמתי ולנוכח הבטחותיה של בריטניה ערב הבחירות (בשנת 1945), אך המדיניות לא שונתה.
- במקום לסייע לפתרון בעיית הפליטים היהודים באירופה ולהתיר את עלייתם לארץ-ישראל, הכריז שר החוץ בוויין על הפרדה בין שאלת העקורים לשאלת ארץ-ישראל.
- מלחמת העולם השנייה העמיקה את ההכרה בעולם בצורך הדחוף במדינה שתהיה מקלט לעם היהודי. הנהגת היישוב הגיעה למסקנה שכדי להשפיע על הבריטים ועל דעת הקהל העולמית נחוץ לאחד את הכוחות של כל המחותרות במאבק נגד הבריטים.

ביצד עמדת היישוב היהודי כלפי בריטניה בשנים 1945-1947 באה לידי ביטוי בקריקטורה:

- בקריקטורה נראית דמותו של שר החוץ הבריטי בוויין בגבו לבית הלאומי — ביטוי לתחושת האכזבה מבריטניה כמי ש"מפנה את הגב" ומתנערת מהתחייבותיה לסייע בהקמת "בית לאומי" לעם היהודי.
 - את בריטניה מייצגת דמותו של בוויין שר החוץ הבריטי. הוא לבוש במדי חייל, חמוש, על פניו חיוך מתריס, מתכופף בתנוחת התקפה, יד אחת מאוגרפת והשנייה אוחות רימון מכוונת להשליכו. בחירה זו מעידה כי בריטניה נתפסת כמי שמכריזה מלחמה על חזון הבית הלאומי היהודי, כמי שנכונה להתערבות חמושה, כאויבת המאיימת על המשך קיומו של היישוב היהודי.
 - בקריקטורה מוצגת גדר תייל שחוצצת בין בריטניה (בדמות בוויין) ובין הבית הלאומי — תזכורת לגדרות התייל שבהן תחמו הבריטים את היישוב היהודי; דימוי של כלא של הסגר — תזכורת למדיניות סגירת "השערים" ומניעת העלייה; ביטוי למצב של מלחמה בין הצדדים.
 - הצבע השחור באופק — מבטא תחושה של צל שחור שמוטל על הבית הלאומי, של סכנה המאיימת על עתידו בשל מדיניותה של בריטניה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 42-43, 56, 58; לילך 3, עמ' 55, 60-61; מט"ח 3, עמ' 72, 75-76, 82; רכס 3, עמ' 72, 85; שזר 3, עמ' 32-35, 53.

ב. פעולות מתחום ההעפלה שנים 1945-1947:

ארגון הבריחה, העברת העולים למקומות ריכוז, העברת העולים לנמלי היעד (הברחה, השגת ויזות, יצירת קשרים עם השלטונות במדינות המעבר ובנמלי ההפלגה), רכישת ספינות וציודן, שכירת צוותים לספינות, ארגון נתיב ההפלגה, ארגון ההורדה של העולים אל החוף והסתרתם ביישובים, ארגון ההעפלה בדרך היבשה.

ביצד הן קידמו את מטרות התנועה הציונית:

- ארגון הבריחה והעברת הניצולים דרך הים לארץ-ישראל קידמו את המטרה של מתן מקלט ליהודים פליטי השואה.
- התמונות של אוניות עמוסות מעפילים והעימותים בין המעפילים ניצולי השואה ובין הבריטים סייעו לגיוס דעת הקהל בעולם נגד מדיניות בריטניה בעניין העלייה.
- הגדלת האוכלוסייה ביישוב היהודי בארץ-ישראל באמצעות פעולות ההעפלה הבלתי חוקיות בים וביבשה.

פעולות מתחום ההתיישבות בשנים 1945-1947:

הקמת ביירה, הקמת יישובים וקיבוצים סמוך לגוש עציון, הקמת אחת-עשרה הנקודות בנגב, רכישת קרקעות באמצעות הקרן הקיימת (בעיקר באזור הנגב).

כיצד הן קידמו את מטרות התנועה הציונית:

- הרחבת אזורי ההתיישבות לקראת ההכרעה על גבולות המדינה העתידה לקום.
 - רכישת הקרקעות במקומות שבהם ההתיישבות דלילה סייעה ליצור רצף התיישבותי והשפיעה על תוואי הגבול.
 - הקמת יישובים באזורי גבול — חיזקה את ההגנה על אזורים אלה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 64-70; לילך 3, עמ' 66-74; מט"ח 3, עמ' 79-81; רכס 3, עמ' 77-85; שזר 3, עמ' 45-51.

15. שאלת ארץ-ישראל באו"ם**א. לאינטרסים של המעצמות בזמן המלחמה הקרה היתה השפעה מכרעת על ההצבעה באו"ם בעד תוכנית החלוקה:**

- במלחמה הקרה נאבקו בינהן שתי המעצמות על אזורי השפעה. כל אחת מהן סברה שהכרה במדינה יהודית תאפשר לה דריסת רגל באזור ותמנע זאת מיריבתה.
- ברית המועצות תמכה בהקמת מדינה יהודית משום שקיוותה שהמדינה שתקום תהיה סוציאליסטית (ביישוב היה רוב למחנה הפועלים).
- ברית המועצות ראתה בתמיכה בתוכנית החלוקה אפשרות לפלג את גוש המערב באמצעות הקמת חזית משותפת עם ארצות הברית מול בריטניה.
- כל אחת מן המעצמות הפעילה לחצים על המדינות שהיו בהשפעתה וגרמה לשינוי ביחסי הכוחות בהצבעה. תמיכתה של ברית המועצות בתוכנית הבטיחה את תמיכת כל המדינות בגוש הסובייטי (פרט ליגוסלביה), וגם ארצות הברית גייסה את תמיכתן של מדינות שהיו בהשפעתה.

לפעולות הדיפלומטיות של היהודים הייתה השפעה מכרעת על ההצבעה בעד תוכנית החלוקה:

- נציגי היישוב היהודי נחלקו לצוותים ונאבקו על כל קול: פנו לכל אחת מן המדינות שהייתה לה זכות הצבעה וניסו לשכנע אותה.
 - היהודים גייסו מדינאים בכל רחבי העולם לתמוך בהחלטה.
 - היהודים הפעילו לחצים כלכליים על חלק מן המדינות (למשל לחץ על ליבריה דרך יצרן הגומי שלה שהיה ענף הייצוא העיקרי שלה).
 - היהודים ניצלו קשרים אישיים (למשל ניסיון להשפיע על שליט אתיופיה דרך אלמנתו של אורד וינגייט).
 - יהודי ארצות הברית הפעילו לחץ על נשיא ארצות הברית טרומן ועל חברי בית הנבחרים האמריקני.
 - ד"ר חיים ויצמן הפעיל לחץ על נשיא ארצות הברית טרומן לסייע בגיוס תמיכתן של מדינות רבות (צרפת, סין, טורקיה, יוון, הודו, מקסיקו, קובה ועוד)..
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 80-82; לילך 3, עמ' 76-78, 80-81; מט"ח 3, עמ' 89, 91; רכס 3, עמ' 91-92, 94; שזר 3, עמ' 62-63, 67-69.

ב. החסרונות של תוכנית החלוקה שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר מנקודת המבט של היישוב היהודי:

- המעמד של ירושלים: הפרדת ירושלים מן המדינה היהודית והגדרתה כאזור בין-לאומי.
- הגליל המערבי לא נכלל בשטח המיועד למדינה היהודית.
- בשטח שהיה מיועד למדינה היהודית נותרה אוכלוסייה ערבית גדולה.
- גבולות בעייתיים מבחינה צבאית.
- יישובים יהודיים רבים כלולים בשטח הערבי.

מדוע למרות חסרונות אלה תמך בה רוב היישוב:

- רוב העם חשב שהחלטה זו מוכיחה שהתנועה הציונית הגשימה את חזונה להקמת מדינה עצמאית יהודית בארץ-ישראל.
 - משום שהחלטה ביטאה הכרה בין-לאומית בזכות למדינה יהודית בארץ-ישראל.
 - שמחה על סיום המנדט הבריטי בארץ-ישראל.
 - ההחלטה תאפשר עלייה חופשית של יהודים למדינת ישראל.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 76, 82; לילך 3, עמ' 80-82; מט"ח 3, עמ' 89-91; רכס 3, עמ' 93-99; שזר 3, עמ' 65, 69, 72.

16. מלחמת העצמאות**א. מהי הסיבה לחלוקה של מלחמת העצמאות לשני שלבים:**

- בין שני השלבים יש הבדלים מובהקים.
- **בשלב הראשון** התנהלה מלחמת אזרחים בין האוכלוסייה הערבית ובין היישוב היהודי, מלחמה בין כוחות צבאיים מקומיים לא סדירים; בארץ עדיין שלטה ממשלת המנדט הבריטי והצדדים הלוחמים נמנעו מעימות עם הצבא הבריטי; נעשה שימוש בנשק קל בעיקר; הכוחות היהודים נלחמו במפוצל (שלוש מחתרות).
 - **בשלב השני** המלחמה התנהלה בין מדינות, בין צבאות סדירים; הבריטים עזבו את הארץ; נעשה שימוש בנשק כבד יותר (תותחים, שריון, מטוסים); ליהודים הייתה ממשלה ריבונית שאיחדה את המחתרות לצבא סדיר.
- מאפיינים נוספים של מלחמת העצמאות:**
- העדר הבחנה בין חזית לעורף, נתוני פתיחה קשים של הצד היהודי, ניצחון ישראלי במחיר כבד.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 88-89, 92, 124-126; לילך 3, עמ' 84, 87; מט"ח 3, עמ' 94, 97-98, 112-113, 123, רכס 3, עמ' 106-108, 120, 146; שזר 3, עמ' 75-77, 96, 107.

ב. מדוע התלבטה העדה הדרוזית בישראל באיזה צד לתמוך במלחמת העצמאות:

- הדרוזים היו נתונים ללחצים מנוגדים מצד היישוב היהודי ומצד "הוועד הערבי העליון". מצד אחד תושבי הכפרים הדרוזים שהיו קרובים לאזורי ההתיישבות היהודית נטו לתמוך ביהודים, ומצד אחר היו כוחות דרוזיים שאומנו בסוריה והצטרפו לצבא ההצלה של קאוקג'י, והיו כפרים דרוזיים בעומק השטח הערבי וחששו לתמוך ביהודים.
 - הדרוזים בארצות השכנות היו מפולגים ביניהם וחלקם הטיפו לנייטרליות.
- דוגמאות לסיוע של הדרוזים או של הצ'רקסים לכוחות היהודיים במלחמת העצמאות:**
- לוחמים דרוזים סופחו כפלוגה לחטיבה 9, חטיבת עודד, שלחמה בצפון מערב הארץ. פלוגה זו הייתה שותפה להישגים בחזית הצפונית ובמבצע חירם.
 - הצ'רקסים בני כפר כמא שיתפו פעולה עם ההגנה במהלך כיבוש הגליל התחתון, בהמשך הצטרפו לכוחות צה"ל ולחמו כפלוגה במסגרת מבצע דקל (שבמהלכו השתלט צה"ל על נצרת, שפרעם וכפרים בגליל המערבי), במבצע חירם יצא כוח חלוץ של לוחמים צ'רקסים בראש הכוח הלוחם כדי לחלץ את היישוב הצ'רקסי ריחאניה.

ראה את המסמך מאת ד"ר איתי נגרי, **הדרוזים והצ'רקסים במלחמת העצמאות**.

פרק רביעי — סוגיות נבחרות מתולדות מדינת ישראל

יש לענות על אחת מן השאלות 17-21.

17. מקור — קליטת העלייה בשנות החמישים והשישים**א. העמדות בשאלת העלייה הגדולה הבאות לידי ביטוי בקטע:**

- עמדה 1 — למדינת ישראל אין אפשרות לקלוט את המוני העולים שמגיעים ולכן צריך להתאים את קצב העלייה ליכולת הקליטה.
- עמדה זו באה לידי ביטוי בקטע בדבריו של לוי אשכול שאומר: "נשמח מאוד שכולם יבואו. אבל שלא ימהרו. אין לנו כרגע אפשרויות קליטה".
- עמדה 2 — מדינת ישראל צריכה לקלוט כל יהודי שרוצה לעלות ללא הגבלה. לאפשר עלייה חופשית על אף קשיי הקליטה, משום שזו הזדמנות שאולי לא תחזור.
- עמדה זו באה לידי ביטוי בקטע בדבריו של בן גוריון: "יש להביא בהקדם כל יהודי עירק וכל שאר הגלויות המוכנות או המוכרחות לעלות".

עובדות היסטוריות המוזכרות בקטע ותומכות בעמדה:**עמדה 1**

- "מחנות העולים... מתפקעים מאדם".
- "בארץ אין דיור עבור העולים".
- "מגיעים כרבע מיליון איש".

עמדה 2

- המלחמה הקרה כבר הקימה מסך ברזל באירופה, בין הגוש המזרחי ובין הגוש המערבי.
- רצח ופוגרומים של יהודים על ידי האוכלוסייה המקומית בתקופת מלחמת העולם השנייה ואחריה.
- אסון יהודי אירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה.
- המתח הגובר בין היהודים לשכניהם במצרים, בעירק ובתימן.
- הפוגרום שפרץ בלוב נגד היהודים.
- האשמה וחוסר הישע שחוו מנהיגי היישוב בתקופת המלחמה.
- המצב הפוליטי בעירק, בפולין, ברומניה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 274-276, 279; לילך 3, עמ' 220-221, 224; מט"ח 3, עמ' 218-219; רכס 3, עמ' 279-282; שזר 3, עמ' 216-221, 228.

ב. הקשיים של העולים למדינת ישראל בשנות החמישים והשישים:

- מצוקה כלכלית: מרבית העולים הגיעו ללא נכסים. הם התקשו למצוא תעסוקה ולהסתגל למקצועות חדשים שלא הורגלו אליהם או שנחשבו נחותים בעיניהם.
- קושי לרכוש שפה חדשה.
- קשיים תרבותיים-חברתיים: הצורך לוותר על עולמם התרבותי-רוחני ולהשתלב בחברה שערכיה ותרבותה שונים. למשל, מעבר מחברה מסורתית, דתית ופטריארכלית לחברה מודרנית חילונית (קשיים כמו ירידת מעמד האב ותלות ההורים בילדים שלמדו את השפה ואימצו את המנטליות החדשה).
- קשיים בדיר: מציאת דיור, החיים במעברות.
- במקרים רבים פוזרו העולים בפריפריה, והריחוק מן המרכז עיכב ניידות חברתית ותעסוקתית.
- במסגרת תפיסת "כור ההיתוך" הייתה התעלמות מודעת מן המסורות ומן התרבות של ארצות המוצא השונות, התעלמות זו פגעה קשות בעולים והזינה תחושות של תסכול, נחיתות, קיפוח ואפליה.
- בקרב חלק מן הציבור הישראלי ובקרב חלק מן העוסקים בתהליך הקליטה רווחו סטראוטיפים שליליים על יהודי ארצות האסלאם.
- הקשיים המיוחדים של עולים ניצולי השואה.

כיצד הקשיים באים לידי ביטוי באירועי ואדי סאליב:

- רבים מתושבי השכונה, סבלו מקשיי קליטה במגוון תחומים: תנאי דיור קשים, אבטלה, שכר נמוך (למועסקים), רמה ירודה של שירותים קהילתיים בשכונה לעומת שכונות סמוכות בעיר.
- רגשות תסכול, קיפוח ואפליה של תושבי השכונה (שהיו ברובם עולים שהגיעו בעשור הראשון לאחר קום המדינה) דרדרו את האירועים והובילו להתפרצות אלימה.
- ההתפרצות האלימה בוואדי סאליב חשפה את העוינות והחשדנות של תושבי השכונה כלפי הממסד, הם ראו בו אחראי לחוסר ההצלחה בקליטתם.
- בספרי הלימוד: **היי סקול 2, עמ' 286, 310-311; לילך 3, עמ' 223-224, 228-229; מט"ח 3, עמ' 226-227; רכס 3, עמ' 279, 288-287, 290-291; שזר 3, עמ' 229-234, 246-247.**

18. עיצוב זיכרון השואה**א. הסכם השילומים:**

התלמיד צריך לתאר את השתלשלות העניינים בסוגיה זו בקצרה.

מדוע סוגיה זו עוררה מחלוקת בחברה הישראלית בשנות החמישים:

- הדיון הציבורי בנושא עורר רגשות עזים ביותר מכיוון שהטראומה של השואה עדיין הייתה טרייה, ובחברה הישראלית היו ניצולי שואה רבים וגם ותיקים רבים שקרוביהם נספו בשואה.
- הדיון בשילומים העלה על סדר היום דילמות מוסריות כבדות משקל:
- שאלת היחס בין העם היהודי ומדינת ישראל ובין העם הגרמני, ואם ראוי לקיים מגעים מדיניים למען מטרות הכרחיות. מצד אחד גרמניה נתפסה כמדינה מאיימת ומקוללת, ומצד אחר מדינת ישראל הייתה זקוקה לכספים בדחיפות והממשלה ראתה בכספי הפיצויים תנאי הכרחי לקליטת העלייה הגדולה (ובתוכה הניצולים) ולהצלת המשק מקריסה כלכלית.
- האם ראוי לקבל תשלום כספי כפיצוי על הסבל הנורא שעברו היהודים בשואה? האם אפשר לראות בתשלום הכספי מחילה לעם הגרמני? האם זו פגיעה ב"כבוד הלאומי" לקבל כסף ממי שיש לו "דם על הידיים"?
- האם מדינת ישראל רשאית לייצג את קורבנות השואה? האם היא רשאית לעשות שימוש במעמדה כדי לעשות צעד המבטא סליחה וויתור כלפי גרמניה?
- הדיון הציבורי היה מלווה במאבק פוליטי:
- בין מפלגות שהתנגדו להסכם ובין מפלגת השלטון (מפא"י). מאבק זה ליבה את המחלוקת, מחוץ לכנסת נערכו הפגנות שלוו בהתפרעויות והאווירה הייתה של מלחמת אזרחים.

פרשת קסטנר:

התלמיד צריך לתאר את השתלשלות העניינים בסוגיה זו בקצרה.

מדוע סוגיה זו עוררה מחלוקת בחברה הישראלית בשנות החמישים:

- הפרשה הציפה רגשות עזים ביותר שהחברה הישראלית התקשתה להתמודד איתם בסמיכות זמנים כה קרובה לשואה. מצד הוותיקים תערובת של תחושת כעס וחשדנות כלפי הניצולים ושל תחושת אשם ומבוכה שלא עשו די להצלת יהודי אירופה, ומצד הניצולים תחושת אשם משום ששרדו, תחושת בושה וגם רצון לנקום.
- ההאשמה הכבדה בדבר שיתוף פעולה עם הנאצים עוררה תסיסה.
- המשפט סוקר בהרחבה בעיתונות ועורר הדים רבים.
- הנטייה של הציבור הישראלי הוותיק לשפוט את ניצולי השואה בצד תפיסה פשטנית ודיכוטומית של התנהגות היהודים בשואה חידדו את ההאשמות. התובע קבע כי "קסטנר מכר את נשמתו לשטן".
- נעשה שימוש פוליטי בפרשה: קסטנר זוהה כאיש של מפלגת השלטון; קסטנר (שהיה עובד מדינה) יוצג על ידי פרקליט המדינה, את הצד השני ייצג עורך דין שמואל תמיר שהיה פעיל חרות; המשפט נווט להתקפה פוליטית על מפא"י והסוכנות שהסתירו ידיעות על השואה; המשפט הפך לנושא המרכזי במערכת הבחירות.

— הרצח של קסטנר זיעזע את הציבור הישראלי.
 בספרי הלימוד: הייסקול 2, עמ' 318-325; לילך 3, עמ' 257-260, 261-266; מט"ח 3, עמ' 261-264; רכס 3, עמ' 310-312;
 שזר 3, עמ' 261-266.

ב. מדוע גרם משפט אייכמן לשינוי ביחס החברה הישראלית לזיכרון השואה:

— המשפט נהפך לאירוע סמלי: מדינת ישראל כנציגת העם היהודי מייצגת את קורבנות השואה; המשפט התרחש בבית העם ולא באולם בית המשפט המחוזי; את התביעה ייצג היועץ המשפטי לממשלה ולא עורך דין רגיל.
 — פומביות המשפט: באולם נכח קהל רב, הוא הועבר בשידור ישיר ברדיו וסוקר בעיתונות בארץ ובעולם. הסיקור התקשורתי העלה את נושא השואה לסדר היום הציבורי.
 — במשפט העידו ניצולים רבים והציבור בישראל נחשף לסיפורי ההישרדות האישיים שלהם (השפעת סיפורם של "האנשים הפשוטים" ולא רק של גיבורי המחתרות, הרושם שהותירה עדותו של ק' צטניק).

הביטויים לשינוי זה:

— מעבר מהדחקה של סיפורי הניצולים (שאינם גיבורי המחתרות) להתעניינות רחבה של הציבור הישראלי בהתנסות האישית ובסבל האישי של הניצולים.
 — מעבר הדרגתי מגישה שיפוטית ותפיסת הניצולים כ"צאן מובל לטבח" להכרה בחוסר האונים של היהודים לנוכח המציאות האיומה בתקופת השואה.
 — המושג גבורה הובן במשמעות רחבה יותר מן המקובל עד אז — לא רק לוחמה עם נשק ביד, אלא גם גילויי אנושיות והישרדות, מאבק על קיום פיזי ורוחני.
 — טקסי הזיכרון הפכו אישיים יותר וכללו סיפורי ניצולים ותיעוד.
 — גברה פעילות ההנצחה.
 — לראשונה פורסמה תוכנית לימודים בנושא השואה והגבורה, ולימוד השואה היה נושא חובה.
 — משלחות של בני-נוער מישראל יצאו לפולין (1963).
 — כתיבת אוטוביוגרפיות של ניצולים ויצירות ספרות על השואה.
 בספרי הלימוד: הייסקול 2, עמ' 326-328; לילך 3, עמ' 261-267; מט"ח 3, עמ' 266-269; רכס 3, עמ' 313-314;
 שזר 3, עמ' 267-269.

19. תפיסת ה"רב-תרבותיות"

א. תפיסת ה"רב-תרבותיות":

תפיסה הדוגלת בפלורליזם חברתי-תרבותי — מכירה בצורך בחברה מגוונת, רבת פנים, פלורליזם. יחס שווה לכל התרבויות, כל תרבות תורמת לחברה.

ביטויים של תפיסה זו בישראל:

מתחום קליטת העליה

— הימנעות מהכוונה ליישובי קבע וביטול מדיניות פיזור האוכלוסייה — בחירת מקום המגורים היא בהתאם לשיקול דעתו של העולה.
 — מדיניות הקליטה הישירה: הפניית העולים ליישובים שבהם הם בחרו לחיות והענקת סל קליטה — מדיניות שמאפשרת לעולה לנהל את חייו בלי הכוונת המדינה.
 — נקיטת עמדה סובלנית כלפי התרבות והלשון של העולים: פרסום דברי הסבר ברוסית ובאמהרית, שימור תרבות המוצא של העולים במקביל לתרבות הישראלית.

מתחום אחר

— ריבוי ערוצי תקשורת שפונים לקהל ממגוון תרבויות בחברה הישראלית (ערבית; מסורתית; מזרחית; חרדית; רוסית), ונותנים ביטוי לשונות.
 — מוסדות חינוך, תרבות וסיוע המעניקים שירותים במגוון שפות.
 — התגבשות של גושים פוליטיים המייצגים קבוצות מוצא או קבוצות מתרבויות מגוונות ופועלים למען.
 — התפתחות של מגוון תחומי תרבות (מוזיקה, ספרות ותאטרון) שנותנים ביטוי למגוון התרבותי בחברה.
 בספרי הלימוד: הייסקול 2, עמ' 311; לילך 3, עמ' 240; מט"ח 3, עמ' 231, 235, 243; רכס 3, עמ' 293, 298-300;
 שזר 3, עמ' 229, 253-258.

ב. גורמים למעבר מתפיסת "כור ההיתוך" לתפיסת ה"רב־תרבותיות":

גורמים שקשורים לתהליכים שהתרחשו בעולם:

— היחשפות למגמות בתרבות המערב (באירופה ובארצות הברית) שהעמידו את הפרט במרכז ושללו את ניסיונות הממסד לכפות אחידות תרבותית.

גורמים הקשורים לתהליכים שהתרחשו במדינת ישראל:

— ההתפכחות ממדיניות "כור ההיתוך" — מהומות ואדי סאליב ומחאת "הפנתרים השחורים" הבליטו את תחושת הקיפוח של העולים יוצאי עדות המזרח. המודעות הציבורית למחיר ששילמו העולים בטשטוש הזהות התרבותית שלהם הביאה לשינוי התפיסה.

— שינויים בסדרי עדיפויות של החברה הישראלית בעקבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים. ירידת החשיבות של הצרכים הלאומיים ועיסוק במגוון נושאים חברתיים ואישיים שאינם קשורים בביטחון המדינה אלא במקומו של הפרט בחברה. המחאה האנטי־ממסדית התחזקה בעקבות מלחמת יום הכיפורים.

— גידול במגוון התרבותי: גלי עלייה מברית המועצות, מארצות המערב ומאתיופיה יצרו מציאות תרבותית מגוונת, וזו הכתיבה מדיניות קליטה סובלנית יותר, בגישה רב־תרבותית, שיש בה כדי לתת ביטוי הולם למגוון החברתי־תרבותי בישראל.

— עם הזמן הבינו מקבלי ההחלטות כי העולים ישתלבו ממילא בחברה במהלך שניים־שלושה דורות, לכן אין צורך לכפות עליהם את תפיסת "כור ההיתוך".

בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 311; לילך 3, עמ' 240, 252; מט"ח 3, עמ' 246-249, 258; רכס 3, עמ' 293-299; 298, 301, 303, 306; שזר 2, עמ' 254-258.

20. מלחמת ששת הימים

א. האירועים שהובילו למלחמת ששת הימים וכיצד הם דרדרו את האזור למלחמה:

- ב-15 במאי הכניס נאצר כוחות מצריים לחצי האי סיני. צעד זה היה בניגוד להסכם שנחתם עם מצרים לאחר מלחמת סיני.
 - כעבור יומיים דרש נאצר מהא"ם לפנות את כוחותיו מסיני. בעקבות הפינוי עמדו הכוחות המזוינים של מצרים על הגבול עם ישראל. צעד זה גרם להנהגה בישראל לחשוש שפניו של נאצר למלחמה.
 - נאצר יזם כמה צעדים תוקפניים נוספים שנתפסו בישראל כ"חציית קווים אדומים" שאין להשלים עימה: סגירת מצרי טיראן וקשירת מערכת בריתות צבאיות עם ירדן ועירק שחשפה את ישראל לסכנת מלחמה בשלוש חזיתות.
 - נאצר הכריז על גיוס כללי ותיגבר את כוחותיו, פעולות שחייבו את ישראל להגיב בגיוס רוב מערך המילואים שלה ולהיות בכוננות למלחמה.
 - הניסיונות של ישראל לפתרון המשבר בדרכים מדיניות לא צלחו.
 - הגיוס הממושך יצר מעמסה כלכלית כבדה. מעמסה זו בצד ההנחה שהמלחמה בלתי נמנעת והשפעת הלחץ של הצבא ושל דעת הקהל על ממשלת ישראל עודדו אותה לצאת למלחמה (תקופת ההמתנה).
 - ברית המועצות הגבירה את אספקת הנשק למצרים וסוריה.
 - ישראל קיבלה מסר מארצות הברית שהיא אינה מתנגדת למהלך צבאי, ופתחה במתקפת מנע מקדימה נגד מצרים (ב-5 ביוני 1967).
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 221-224; לילך 3, עמ' 187; מט"ח 3, עמ' 183-185; רכס 3, עמ' 220-226; שזר 3, עמ' 172-175.

ב. כיצד השפיעו ההישגים הצבאיים של מדינת ישראל במלחמה על הרגשת הניצחון בחברה הישראלית:

- השטח של ישראל גדל פי שלושה, דבר שהעצים את תחושת הניצחון.
- ההתרחבות הטריטוריאלית העניקה לישראל עומק אסטרטגי והקנתה לציבור הרגשת ביטחון ועוצמה. הרגשה זו גברה בשל הפער בינה ובין החרדה שאפיינה את תקופת ההמתנה לפני המלחמה.
- בעקבות ההישגים הטריטוריאליים התאפשרה גישה למקומות הקדושים ואיחוד ירושלים שהיו בבחינת הגשמת חלום.

קשיים שיצרו הישגים אלה:

- כמיליון ערבים נוספו לשטחי שליטתה של מדינת ישראל. הוקם ממשל צבאי וישראל נאלצה להתמודד עם המוני פליטים שהתגוררו במחנות פליטים בעוני ובצפיפות.
 - שליטת ישראל על שטחים בעלי ערך דתי והיסטורי שבהם התגוררה אוכלוסייה פלסטינית רבה עוררה בחברה הישראלית מחלוקות עקרוניות בין תפיסות שונות על עתיד השטחים ועל גורל האוכלוסייה הפלסטינית.
 - הרגשת העוצמה והגאווה הלאומית תורגמו להתנשאות, לביטחון עצמי מופרז, להנחה שהצבא הישראלי בלתי מנוצח ולזלזול בערבים וביכולותיהם.
 - הישגים אלה העצימו את ההתנגדות של מדינות ערב למדינת ישראל והן שאפו למחוק את הכישלון ולהחזיר לעצמן את השטחים שנכבשו.
 - השלטון הישראלי שהוחל על הפלסטינים ואיחוד רצועת עזה והגדה המערבית השפיעו על התחזקות הלאומיות הפלסטינית.
 - מדינות ערב הגבירו את החימוש של ארגונים פלסטיניים שהחריפו את פעולות הטרור נגד מדינת ישראל.
 - מדינות רבות, בעיקר ברית המועצות ומדינות אפריקה, ראו בישראל מדינה תוקפנית וניתקו את הקשרים עימה, וצרפת, שהייתה ספקית הנשק העיקרית של ישראל, הטילה עליה אמברגו.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 227-237; לילך 3, עמ' 194, 196-197, 200; מט"ח 3, עמ' 186-187; רכס 3, עמ' 232-242; שזר 3, עמ' 179-184.

21. מלחמת יום הכיפורים**א. המניעים של סוריה ומצרים לתקוף את ישראל באוקטובר 1973:**

- השאיפה לשקם את כבודן בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים.
 - להשיב לעצמן את השטחים שאיבדו במלחמות קודמות.
 - יש הטוענים שמצרים ראתה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני, לאחר שנדחו יוזמותיה להסדר עם ישראל.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 242-244; לילך 3, עמ' 198-199; מט"ח 3, עמ' 191; רכס 3, עמ' 239, 245; שזר 3, עמ' 185-186.

ב. מדוע חווה הציבור בישראל הרגשת הכישלון לאחר מלחמת יום הכיפורים, למרות הנצחון הצבאי במלחמה:

- המחיר הכבד של המלחמה: מספר גדול של נפגעים בשעות הראשונות של המלחמה, אבדות כבדות בסופה (הרוגים, פצועים, שבויים), אובדן ציוד רב ופגיעה בכושרו של הצבא, נזק עצום לכלכלה.
 - הרושם העז שהותירה ההפתעה של ישראל עם פרוץ המלחמה, וההצלחות של מצרים וסוריה בתחילתה, בצד הבלבול והמבוכה ששררו בדרג המדיני והפוליטי.
 - תחושת המחדל והתערערות האמון במנהיגות הפוליטית והצבאית, שגרמה לטלטלה עזה בהלכי הרוח שהיו בחברה הישראלית לפני המלחמה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 251-255; לילך 3, עמ' 200-205; מט"ח 3, עמ' 193-194; רכס 3, עמ' 252-253; שזר 3, עמ' 190-192.